

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Peter Kr. Iversen og Christian Stenz

INDHOLD :

- N. V. Due:* Et mærkeligt Navn.
Hans Vald. Gregersen: Fra pietismens første dage.
Hans Vald. Gregersen: Burkal sogn 1864.
Hans Schmidt: Sagn fra Øster Lindet.
Th. O. Achelis: Slesvigske Studenter III.
Chr. Maibøll: Sønderborgs Postvæsen i gamle Dage.
Chr. Maibøll: Lidt Smedehistorie fra Mintebjerg.

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Museumsinspektør H. Neumann, Åstrupvej, Haderslev.
Arkivar Peter Kr. Iversens adresse er: Landsarkivet, Aabenraa.

GRAM

KOLEANLÆG

Brødrene Gram A/S

Vojens

„CIMBRIA“

Tømmerhandel A/S

Aabenraa

Trælast - Bygningsartikler

Støbøgods

Tlf. 2006 - 2007 - 2008

Vestkysten

Syd- og Vestjyllands største Dagblad

Sønderjyllands Kreditforening

Haderslev

Thisted

Uldspinderi & Tæppefabrik A/S

Thisted

Horsens Landbobank A/S

Kontortid 9¹/₂-12¹/₂ og 2¹/₂-4¹/₂

HORSENS

AKTIESELSKABET

SKARREHAGE MOLERVÆRK

Nykøbing Mors

Graasten Bank A/S

Kontortid 9-12 & 2-4

Lørdag 9-1

GRAASTEN

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

Snoghøj Gymnastik- højskole Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.

5 - Vinterskole.

Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

Hans Jensens Eftf.

Trikotagefabrik

I K A S T

DANSK MASKINOPLAG A/S

(Jørgen M. Hansen)

Aabenraa

Telf. 2044

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

E S B J E R G

A/S Sønderjydsk

Frøforsyning

Frøavl og Frøhandel.

AABENRAA

Banken for Skanderborg og Omegn

(SKANDERBORG BANK) A-S

Kontortid 10-3 Telefon 516, 517 og 518

Skanderborg

HEJMDAL

Landsdelens Blad

KURANSTALLEN
Gl. Skovridergaard
IB KRISTIANSEN
KVALÆGE
AABEN HELE AARET
SILKEBORG
FORLANG
PROSPEKT
TLF. 516
513

Th. Damberg

Cigar- & Tobaksfabriker A-S

Nykøbing M.

N. C. Kloster

Haderslev

Telf. 2210 - 2211

Spare- og Laanekassen

for Hobro og Omegn

Aktieselskabet

Landbobanken i Skive

SALLING BANK

Kontortid: 9-12 og 2-5

Lørdag 9-2.

Telf. 700 Skive

ET MÆRKE­LIGT NAVN

En Berigtigelse

VED N. V. DUE

Den kundskabsrige og særprægede *Johannes Holst* (f. 30. 11. 1755, d. 18. 4. 1824 skrev,¹⁾ medens han var Præst i Brørup, i en anbefaling af Degnesønnens Overtagelse af Faderens Embede:

.....jeg bor et ringe Sted, hvor Omgang med sædelige og fornuftige Mennesker er langt borte, og en Bondes Omgang dog ej altid kan tilfreds­stille en tænkende. I disse Omstændigheder er det visselig ej lige­gyldigt, om der ved et Kald er en Degn, som Præsten kan om­gaas med eller ej, da tværtimod en skikkelig og sædelig Degn ud­gør her en Del af Livets Lyksalighed.

Alligevel syntes han dog i sit følgende Embede, i Emmerlev Sogn, at være faldet godt til ude paa Landet ved Vadehavet, langt fra Nakskov, hvor han var født, og fra Hovedstaden, hvor han begyndte sin Præstegerning som Kateket ved Holmens Kirke og Kapellan hos Provsten ved Vartov; i alle Fald blev han der i 34 Aar, til sine Dages Ende, og giftede sig, da hans første Hustru, *Marie Elisabeth Müller* fra København, døde (bg. 12. 7. 1800), med et af sine Sognebørn, *Ane Hansdatter* fra den lille Landsby Kærgaarde (db. 23. 10. 1774, d. 10. 3. 1821), og da han blev Enkemand for anden Gang, tog han, sine 66 Aar til Trods, ikke i Betænkning paa ny at ægte en Pige fra Bondestanden; det var den 24½-aarige *Jeng Holm*, som tjente i Præstegaarden. Hun var Gaardmandsdatter fra Gram Sogn og blev tidlig forældreløs, saa det har næppe været den boglige Dannelse hos hende, men snarere et godt Sind og huslig Dygtighed, som har tiltalt præsten.

Da Pastor Holst døde 3 Aar efter sit tredie Ægteskabs Ind­gaelse, ansøgte Jenge gennem Biskoppen i Ribe Kongen om Tilladelse til at beholde Præsteembedets Indtægter „indtil Successors Kaldsbrevs Datum“ og at Naadensaaret først derefter skulde begynde.

1) Saml. t. Jydsk Hist. og Top. 3. Rk. I. Bd. (1896-98), Side 378.

2) Johs. Hansen: Emmerlev Sognskrønike (Landsarkivet, Aabenraa).

I Ansøgningen forekommer hendes Navn kun i Underskriften, og som hosstaaende Facsimile³⁾)

viser, var hendes Skrivefærdighed saa ringe og hendes Benovelse ved at skulle skrive under paa en Skrivelse til Kongen saa stor, at for dem, der ikke vidste, hvad hun hed, var det meget vanskeligt at læse Navnet. Amtsprovsten og Biskoppen, som tjenstlig skulde udtale sig, undgik omhyggelig at nævne det; den første bruger Udtrykket: Supplicandinden; den anden skriver blot: Anbefales allerunderdanigst. Men i Kancelliet i København har man ikke ment at kunne komme uden om Forsøget, og da den sønderjydske Form for *Inge* næppe har været det bekendt, blev Resultatet af Tydningen:

Jenese,

og under det Navn gik Bevillingen tilbage den Vej; Ansøgningen var kommet.⁴⁾)

Men i Hovedstaden stod nu i Akterne det forvanskede Navn paa Johannes Holst's tredie Hustru.

Da han i sin Københavnstid havde udgivet „Hellige Taler over forskellige Texter“ (1784) og „Afskedsprædiken holden for Wartow Menighed“ (1787), blev hans Biografi anført i Thomas Hansen Erslevs „Almindeligt Forfatter-Lexicon“, I Bind, Side 689, med tilhørende Supplement, Side 840, og i det er hans første Hustru nævnt rigtigt, den tredie ved sit Kancellinavn og den anden slet ikke. — Disse Oplysninger gaar igen i Wiberg's Præstehistorie I, 316, og i Arends Gejstligheden i Slesvig og Holsten I, 361, dog er i disse *Jenese* blevet opfattet som et Efternavn; — det var faktisk ogsaa et mærkeligt Navn.

At Jeng kunde skrive sit Fornavn tydeligere, om end ikke rutineret, viser hendes Underskrift 8 Aar senere, da hun efter sin anden Mands Død⁵⁾) fæstede et Hus under Trøjborg:⁶⁾)

3) Indlæg til Danske Kancellis 1. Rep. Reg. for 1824, Nu 1091 (Rigsarkivet).

4) Ribe Sønder Amtsprovstis Kirke- og Skolesager No. 143 (1814) (Landsark. Aabenraa)

5) Sdrj. Maanedsskrift 1942, Nr. 10, Side 189.

6) Emmerlev Fæstebreve, Trøjborg 1832 (Landsark. Aabenraa).

Fra pietismens første dage

AF HANS VALD. GREGERSEN

I al almindelighed er man vel tilbøjelig til at betragte den lutherske reformation som den skelsættende begivenhed i nordisk kirkehistorie. Den gav ganske vist ogsaa gudsdyrkelsen en ny form, idet det centrale i den — som Carsten Petersen så træffende har sagt det — fra nu af blev flyttet fra øjets til ørets verden. Reformationen blev imidlertid ikke for Sønderjyllands vedkommende frugten af et folkeligt behov. Den nye kirke var først og fremmest en luthersk fyrstekirke — indført paa landsherrens bud og betjent af hans lønnede gejstlighed, hvis overgang til den nye lære som oftest blot besegledes med et lovmæssigt giftermål. Lægfolket forholdt sig derimod som helhed ganske passivt til den nye tingenes tilstand.

De nyuddannede lutherske teologer, der i sidste halvdel af 1500-tallet efterhånden vandt indpas i de sønderjydske præstegårde, svor til den rene lutherske lære, ortodoksien, som hele 1600-tallet igennem vedblev at være den herskende kristendomsopfattelse. Med en iver, som selv jesuitter ikke havde behøvet at blues ved, stod de stedse på vagt imod kætterske synsmåder — ofte endda med skarpere front imod mere eller mindre åbenlyse calvinister end imod den gamle moderkirke.

Først henimod slutningen af århundret blæste der en „luftning af friske forårsvinde igennem de slesvigske menigheder.“ Med pietismen kom den kristelige vækkelse af lægfolket, som det ikke var lykkedes reformationen at bringe. I åndshistorien bør man derfor tillæge denne retning nok så megen betydning som reformationen.

En bebuder af den nye åndsstrømning var præstesønnen *Fredrik Brekling* fra Handeved, der i 1660 efter et voldsomt sammenstød med den „rettroende“ statskirke personificeret i generalsuperintendent Stephan Klotz måtte forlade den hjemlige præstegering for at begive sig til Holland, som for samtiden stod som åndsfrihedens højborg i Europa.

Fra sit eksil fulgte Brekling på det nøjeste de kirkelige tilstande i sit elskede fødeland og så med glæde, at stadig flere åbnede deres hjerter for de tanker, som han først af alle have gjort sig til talsmand for. Han stod i livlig brevveksling med og modtog adskillige gange også besøg af sin familie, som blandt sine medlemmer talte flere præster i en række vestslesvigske sogne. Denne kreds tilhørte også de kendte præster i Karlum af slægten Hojer, af hvilken den kendte historiker Andras Hojer blev det berømmeligste skud. I mangt et præstehjem i sognene syd for Tønder sad der således omkring 1700-tallet mænd, som nøje fulgte deres fordrevne kaldsfælles udvikling og kun få har i lighed med den officielle kirke følt sig foranlediget til at stemple ham som sværmer.

Også provsterne i Tønder omkring århundredskiftet havde et opladt sind for den nye åndsstrømning. Hos dronning Sofie Amalies tidligere hofpræst *Peter Zitscher*, der 1693—97 var provst i Tønder, møder man en bekymring for den enkeltes sjæl og en bevidsthed om præstens store ansvar så stærk, som man ikke hidtil har mødt den. Selv om man ikke kan påvise nogen direkte forbindelse med de egentlige pietister, har han dog utvivlsomt været i berøring med dem, så meget mere som han i begyndelsen af 1680'erne var på udenlandsfærd. Hans samtidige, provst *Trogillus Arnkiel* i Åbenrå (provst 1672—84 og 1689—1713), har i kirkehistorien gjort sig kendt ved sin interesse for ungdommens kristelige oplysning. Allerede omkring 1690 havde han således fået konfirmationen indført i de fleste sogne i Åbenrå provsti. Hans bog om konfirmationen vidner om, at han i denne sag har stået i tankeudveksling med pietismens fader, Ph. J. Spener, og hans folk, da netop konfirmationen var et af pietismens kælebørn. For så vidt har altså også provsten i Åbenrå været en bebuder af den nye tid.

Omkring 1700-tallet var det skik og brug, at enhver nogenlunde habil sønderjydske studiosus theologiae søgte ned til de pietistiske universiteter i Jena og Halle. En af dem, der sørgede for at skaffe sig en grundig uddannelse, var den tønderske diggrevesøn *Johs. Joachim Ahrends*. I sine studieår indledede han den brevveksling med Tønder provsten *Samuel Reimarus* (provst 1703—27), som endog fortsatte, da J. J. Ahrends i 1713 havde fået ansættelse som præst i Risum.

Et hovedemne i alle breve er bogkøb og drøftelse af lærde værker. Samuel Reimarus og hans unge teologiske ven var et par mænd, der på det nøjeste fulgte med i den almindelige europæiske kulturudvikling. For Tønder provsten har enhver nyhed på bogmarkedet be-

tydet et pust fra den store verden, som han nu kun kunne følge gennem den unge students breve.

Men J. J. Ahrends har også vakt hans forståelse for pietismen. Allerede i sit første brev fortæller han ham, at det nye kommer fra Jena. Han har åbenbart ikke fundet det betimeligt at nævne Halle. Har man først prøvet lærdommen fra Jena, skriver han, nærer man ikke mere noget ønske om at opsøge det ortodokse Leipzig. Men J. J. Ahrends var moderne i mere end een forstand. Han forstod, at ungdommen ikke mere udelukkende burde læse på tyske universiteter. De førende kulturlande siden treårskrigen var Frankrig, Holland og England, og nu efter Ludvig XIV's misregimente var det mere og mere de to sidstnævnte lande, der tog føringen. Ligesom hans samtidige Ludvig Holberg slog også J. J. Ahrends til lyd for, at en ungdom, der ville se og lære noget nyt ikke måtte glemme at besøge de to handelsnationer ved Nordsøen.

Hans første brev til Samuel Reimarus er dateret Leyden den 27. febr. 1707. Han fortæller også heri, at han har haft lejlighed til at besøge den gamle Breckling, om hvem han — vel som undskyldning for, at han har opsøgt ham — fortæller, at han ejer en stor bogsamling (eine grosse eoquit librorum). Derefter går han over til at omtale en del i datiden kendte præster, som Reimarus har forhørt sig om (remonstranterne Pontanus, Hartsocker, Gotzius, huguenotten Basnage). Studenten føler imidlertid atter lyst til at berette om sin fordrevne landsmand, der åbenbart har gjort et mægtigt indtryk på ham: „Om den gamle Breckling siger jeg foreløbig kun dette: Han er den samme, som var præst i Handeved og blev fordrevet af den kongelige superintendent Klotz og hans slæng [anhang]. Hans broder har været præst i Lindholm, og har endnu en broder et steds i Bøking herred. Han har et par gange sagt til mig, at han kun har hørt godt om Deres Højvelbårenheds iver og er hjertensglad for det. Han bor sammen med sin datter ensomt som enkemand i sit hus, fører endnu stor brevveksling bl. a. med dr. Mai [professor i Giesen; brevvekslingen findes i Hamburger Stadtbibliothek] og mange andre. Hans åndsfriskhed og legemskraft er til trods for hans over 70 år høje alder endnu udmærket, og man skulle efter hans ydre næsten tro, at han endnu kan leve længe. Da han har mistet den pension, som han har oppebåret indtil dronning Maries og kong Williams død i 1702, lever han nu næsten kun af gaver, som sendes eller bringes ham af gode mennesker. Han ved god besked med litterære forhold og ejer mange skønne manuskripter. Han er en strengt rettroende lutheran, undtagen med hensyn til kiliasmen [læren om tusindårsriget] og jødernes omvendelse, men taler meget måde-

holdent og er nu blidere, end han tidligere har været.“ Efter disse beroligende udtalelser om sin forkætrede landsmand fortæller J. J. Ahrends skyndsomt, at han nyligt har hørt om en forbedring af „vort Kieler universitet“ og vil kun ønske, at det må få god virkning.

En række af det protestantiske Tyklands førende kulturpersonligheder omtales derefter (filosoffen Fabricius fra Hamburg, orientalistene Opitz og Dassow — sidstnævnte var 1710—21 generalsuperintendent i hertugdømmerne — og Dippel, der i disse år levede som flygtning i Holland). Sluttelig giver han også et rids af de indviklede religiøse tilstande i datidens Holland). Bekkerianer, socianer, spinozister „ af hvem der ikke findes så få i Holland“, og jansenister gøres til genstand for særlig omtale. De fleste og bedste katolikker i dette land er jansenister“, slutter han sin oversigt, der må have givet Tønder provsten megen grund til overvejelser.

Den tid gik nemlig mod hæld, da statskirken kunne gøre sig til eet med den strenge ortodoksi. Dens tjenere fulgte nu på det nøjeste med i det kirkelige røre i udlandet. Et årti senere sad der adskillige unge præster rundt i de sønderjydske præstegaarde, som i deres studentertid på nærmste hold havde fulgt det pietistiske røre i det sydlige naboland. J. J. Ahrends opnåede endda at blive den pietistiske Schraders efterfølger som provst i Tønder, i hvilken stilling han ikke har kunnet undgå at have haft nær berøring med Hans Adolph Bronson og hans kreds.

Kilder og Henvisninger.

LA. Tønder provstearkiv 1687 -1756 korrespondancesager. — Carsten Petersen: Slesvigske Præster. — LA. Carsten Petersens samlinger (pietismen). — Otto F. Arends: Gejstligheden i Slesvig og Holsten. — Allgemeine deutsche Biografie.

BURKAL SOGN 1864

AF HANS VALD. GREGERSEN

I tilslutning til pastor Lützhöfts beretning om stemningen i Bylderup sogn i krigsåret 1864 (S. m. 1950 nr. 7) skal anføres nogle linier af et brev fra pastor Johs. Kok i Burkal til departementschef Th. A. J. Regenburg fra den 8. jan. 1864 om stemningen i hans sogn på denne tid: „— Ingen fædrelandsven kan have hilset det nye År uden dyb Bekymring, og de, der have fattet Kærlighed til den danske Sag i Sønderjylland og sat deres Liv ind på den — og blandt disse står jo Deres Højvelbårenhed øverst — have Grund til at være mest bekymrede. Men jeg vil håbe, at det må gå efter det gamle Ord: når Nøden er

størst, er Hjælpen næst. Jeg glæder mig ved, at Stemningen blandt Befolkningen her i Egnen aldrig har været så dansk som i dette Øjeblik; af 100 Mennesker vil der næppe findes 2, som ikke med Glæde så Sønderjylland fuldstændig inkorporeret; blev der i dette Tidspunkt udskrevet Valg til Rigsrådet, vilde de upåtvivlelig få et meget gunstigt Udfald. Prætendenten vil Ingen have noget med at bestille, og Ingen tror på, at han har nogen Fremtid. Deri kan man vel være enig og alligevel holde denne Herre for meget skadelig, da Stormagterne og navnlig Englænderne sikkert ville lade, som om de hjælpe os godt, når de blot skaffe ham af Vejen og sikre Kristian 9. Besiddelsen af det danske Monarki med en Forfatning efter Slesvigholsteinerne Hoved uden at tage Hensyn til, at det netop er det, vi i 16 År med Sværd, Pen og Mund have søgt at værgе os imod. Vil Regeringen blot stå rigtig fast; ellers synes mig, at Faren for denne sørgelige Eventualitet er meget stor.“

Henvisning: RA. Regenburgs privatarkiv.

Sagn fra Øster Lindet

VED HANS SCHMIDT

Ifølge gammel overlevering går der to hvide jomfruer fra Fruens Kær (vesten for Hovgårds skov) ad den gamle sti fra Gram til Øster Lindet. Når de kommer op til Sønderbyen, går de med stien ned ad „Æ Stokbjerre“, forbi lille Hovgård ind mellem kirkegården og den gamle præstegård, og derefter ad den gamle sti og forbi smeden til Mojbøl. Nogle siger, de går kun op til „æ lang busk“, andre, at de går helt til Mojbøl. Den ene siger: „Mine fødder ere kolde“. Den anden: „Mine ere ligeså“.

I min barndom, var der endnu mange, der troede på varsler og spøgelse, og mange havde set forskellige ting, som de troede fuldt og fast på, var af overnaturlig art. Jeg har dog ikke truffet nogen, der selv havde set disse to hvide jomfruer.

Hvor kommer sådan et sagn fra? Det kan jo naturligvis ikke opklares. — Ved Fruens Kær, der hvor jomfruerne går ud fra, har der ligget en befæstet borg. I det sydøstlige hjørne af nuværende gårdejer Marius Burkals mark, og på Mojbøl Nørremark, hvor jomfruerne går hen, ses endnu de svage rester af et voldanlæg, som man mener, har været en folkeborg. Om sagnet om de to jomfruer skal have noget at gøre med disse to borge, er en hel anden sag. Enhver kan tro, hvad han vil.

Hovgård i Øster Lindet er en gammel adelig hovedgård, som så langt tilbage historien rækker, har været ejet af forskellige adelige slægter.

Det er jo meget almindeligt, at gamle gårde er „sat hen“ i et træ, hvorom sagnet går, at når det træ fældes, brænder gården.

Nu er der det mærkelige ved *Hovgård*, at den er „sat hen“ i et træ, der står på en mark mellem 2-3 km fra gården, og i et lille, gammelt piletræ. Denne mark har aldrig hørt til gården siden udskiftningen. Den hører til gården Fyrrelund nede i byen, der nu ejes af Niels Sørensen. Hvor kan det være, at en gård „sættes hen“ i et træ så langt borte og uden at det kan ses at have nogen som helst forbindelse?

Marken, som træet står på, er et meget højt punkt, og den kaldes „*Tuling*“, og som sådan står den betegnet i „de sønderjydske stednavne“. Nu viser det sig imidlertid bagefter, at den ældste betegnelse for marken er „*Tuling*“. Sådan betegner min bedstefar den i sin dagbog, der er ført fra 1820-1857. Det bemærkes, at denne dagbog, som ingen her vidst eksisterede, var i Amerika, og nu er på landsarkivet i Aabenraa.

Kan det tænkes, at der har boet en „Thule“ på den gamle *Hovgård*? (Så vidt jeg ved, var Thule navnet på den højeste myndighed i verdslig og gejstlig henseende) Kan det tænkes, at marken, hvor træet står, „*Tuling*“, har været et gammelt offersted?

Slesvigske Studenter III.

AF TH. O. ACHELIS

3. Mads Thomsen fra Haderslev.

Den tredie evangeliske Præst i Skodborg var Mads Thomsen (1548-1616). Medens K. F. Hermansen i sin Bog „Skodborg Sogn i Frøs Herred“ (1947), S. 165-173 giver Oplysninger om Præsternes Studietid, mangler disse for de første tre, og de kan heller ikke skaffes for de to første Hr. Morten og Hr. Severinus. Men der kan næppe være Tvivl om, at Mads Thomsen er identisk med den Mathias Thomæ fra Haderslev, som blev Student i Rostock i April 1568. Maaske er han den første Student, som udgik fra Haderslev Katedralskole, som var stiftet i Foraaret 1567 af Hertug Hans den Ældre og havde begyndt i Efteraaret 1567. Paafaldende er den lange Tid — tyve Aar, det tog for Mads Thomsen, at faa en Ansættelse. Da han døde 1616, var han omkring 68 Aar gammel, hvis man regner med, at han blev Student tyve Aar gammel.

Sønderborgs Postvæsen i gamle Dage

AF CHR. MAIBØLL

I 1924 udsendtes tre Sæt Frimærker med Billeder af Kongerne Christian IV. og Christian X. til Minde om det danske Postvæsens 300 Aars-Jubilæum. Et almindeligt Postvæsen i Danmark og Hertugdømmerne grundlagdes ved Kong Christian IV.s Forordning af 24. December 1624. Dette skete særlig af Hensyn til Handelsstanden og sikkert ogsaa efter dennes Ønske, idet fire Købmænd fik Beskikkelse som Postforvaltere eller Direktører. Af Forordningen fremgaar det, at der i nævnte Aar indrettedes 36 Poststationer og syv Postruter i Danmark og Hertugdømmerne. Hovedvægten var lagt paa Forbindelsen København—Hamborg over Middelfart og Kolding, men der var ogsaa Ruter mellem mange danske Købstæder. Forbindelsen vedligeholdtes først ved gaaende Bude, undtagen paa Strækningen København—Hamburg, der senere lagdes over Assens—Haderslev, hvor Vogmændene var pligtige til at befordre Budene for en billig Betaling. Under Kong Frederik III. indførtes ridende Brevpost fra København over Assens—Haderslev til Hamborg og tilbage, der udviklede en saadan Hurtighed, at Vejen mellem de to Hovedbyer tilbagelagdes i tre Gange 24 Timer.

Det vides ikke med Sikkerhed, hvornaar Sønderborg har faaet Forbindelse med Hovedruten i Flensborg. Ved Bestalling af 16. Juli 1653 blev Hamborgeren Paul Klingenberg udnævnt til Generalpostmester for Danmark og Hertugdømmerne, og for Hovedrutens vedkommende traf han den Bestemmelse, at der skulde være Forbindelse to Gange ugentlig med ridende Brevpost, mens der var en ugentlig agende Post til Befordring af Rejsende og Gods. I Tiden omkring 1760 købte Postbud *Paul Petersen* et Stolestade i Sønderborg Kirke, der tidligere havde tilhørt Borgmester Leonhard Pechmann. I Kirkebogen optræder Paul Petersen som Paul „Avisbote“, og under dette Navn findes han sammen med *Christian Niemann* (Nymand?) i den ældste kendte Vedtægt for Byens Postvæsen, som Myndighederne har stadfæstet 1675. Det hedder heri, at Paul Avisbote skal sørge for den danske Post, der kom til Flensborg hver Mandag og Torsdag. Breve til Flensborg skulde indleveres til Sønderborg Posthus senest Søndag og Onsdag Aften, og Paul Petersen skulde af Sted rettidigt, saa han Dagen efter kunde være tilbage i Sønderborg. Lignende Forskrifter gjaldt for *Christian Niemann*, der hver Onsdag og Lørdag hentede den tyske Post i Flensborg. Paul Petersen, der i Indbyggerfortegnelsen fra 1698 kaldes Paul Both, boede i Byens tredie Kvarter

i et Hus, der tilhørte Skipper Henning Himbken, og svarede 3 Mark 8 Skilling i Skat. Christian Niemann føres i samme Fortegnelse som Bybud, var Ejer af et Hus i Byens andet Kvarter med Stolestade i Kirken, vurderedes paa Næring og Midler til 300 Mark, paa Hus og Jord til 200 Mark og skulde deraf aarlig udrede 17 Mark 8 Skilling. Paul Petersen og Christian Niemann var begge afgaaet ved Døden 1711.

Fra Tiden før 1700 haves ellers kun faa Oplysninger, men af et Brev fra en senere Tid fremgaar det, at der i Forbindelse med Kong Christian V. Forordning af 25. December 1694 maa være givet en ny Vedtægt, efter hvilken et Brev fra Sønderborg til Flensborg kostede en Skilling, og for Ombæringen i Byen betaltes en halv Skilling. Portoer var ikke tilstrækkelig til Budenes Underhold, og Borgerne i Købstæderne, som nød godt af Postforbindelserne, måtte derfor yde deres Bidrag gennem en særlig Skat. Af Sønderborgs Regnskaber fra 1691, der er ført af Kassereren, den senere Raadmand Hans Bugislaus Carstens, og af Kæmneren, Raadmand Hans Christian Helm, ses det, at der til Bybudet er blevet udbetalt 12 Mark 3 Skilling som Løn og til Poser, mens Brevportoer var 1 Mark 12½ Skilling henholdsvis 13 Skilling. Samme Aar var Bytjenerens Hus blevet istandsat for 37 Mark 10½ Skilling, en Udgift, der blev godkendt af Kommissionen, som 1698 undersøgte Byens Forhold, mens man ikke fandt det betimeligt, at der var udredet 42 Mark til Bybudet for Opkrævning af Byens Skatter.

Christian Niemann, der i de senere Aar synes at have været ene om Bestillingen som Postbud, blev kort efter 1700 afløst af Svigersønnen *Diedrich Johansen*, som den 19. November 1701 viedes til Datteren Anne Sophie Niemann. Diedrich Johansen er vistnok født i Ulkebøl Sogn 1672, hvor hans Moder Margrethe, der siges at være Enke efter Johan Diedrichsen og barnefødt i Rostock, døde 1701. Sognepræsten Niels Harboe i Ulkebøl har i de udførlige Fadderlister i Tiden omkring 1700 givet et lille Indblik i Diedrich Johansens Løbebane. Den 12. Søndag efter Trin. 1697 optræder han første Gang med Tilføjelsen „servus meo“ (min Tjener), den 9. Marts 1701 i Tjeneste hos Borgmester Ulrich Christian Piper i Sønderborg, den 24. Juni 1704 som Diedrich Johansen Post i Sønderborg, senere som Diedrich Postbud eller Post fra Sønderborg. I Købstadens Kirkebog kaldes han Diedrich Both, Post eller Stadtbote, men ved Datteren Anna Elisabeths Død betegnes han som kongelig Postholder.

Diedrich Johansen har i Henhold til de gamle Amtsprotokoller været dygtig til at skrive for sig. Den 30. Februar 1718 rettede han en

Henvendelse til Amtmand Wilhelm Fr. v. Platen for at faa sine Ud-læg godtgjort af Byens Magistrat. Det drejede sig om 14 Mark 4 Skilling, som han brugte til de mange Breve og Pakker ved en Proces, der førtes mod en Jøde i Sønderborg. Hidtil var han blevet spist af med tomme Ord, men han havde i hvert Fald ventet, at Byen vilde skaane ham for den sædvanlige Folke- og Krigsskat. Dette var imidlertid ikke sket; Magistraten havde tværtimod ladet foretage en Udpantning hos ham, og han bad om, at de pantede Sager igen maatte bringes ham og Eksekutionen hæves. — Amtmandens Svar kendes ikke. — Omkring Nytaar 1719 skrev Diedrich Johansen igen til Amtmanden og bad om Fritagelse for visse Skatter og Afgifter. Bønnen maatte afslaas, fordi der ikke fandtes nogen Lovhjemmel, men det henstilledes til Magistraten at drage Omsorg for, at Johansen altid fik sin Løn i rette Tid, saa han ikke havde Grund til Klage. — Et halvt Aar senere havde han sørget for, at en af Byens aabne Brønde var blevet sikret ved en ny Karm. I Amtmandens Skrivelse af 5. Juni 1719 henvises der til, at Diedrich Johansen Stadtpost skal have sine udlagte Penge igen, da han for at afværge Ulykke har brugt dem til Byens og Nabolagets Bedste. — Den 15. November 1720 var Færgemand Michael Hinsch fra Sundvedsiden stævnet af Byretten, fordi Diedrich Johannsen havde klaget over, at han holdt Posten tilbage en hel Time og krævede flere Penge af ham. Færgemanden forklarede, at han ikke havde gjort det for Vindings Skyld, og at Vejret havde været stormfuldt. Michael Hinsch slap for Bøde og fik desuden den Besked, at han skulde nøjes med de i Vedtægten fastsatte Færgpenge.

I Byens Bødelister optræder Diedrich Johansen to Gange. 1709-10 maate han betale 3 Mark for Fornærmelser mod Hans Jacobsen Slagter og efter Raadsprotokollen af 1720—21 fik han en lignende Bøde, fordi han havde været i Slagsmaal med Berendt Jørgensen og Skomager Peter Baltzer. Sidstnævnte klarede det med 1 Mark 8 Skilling, mens Glarmesteren som Hovedmanden vurderedes til 4 Mark, der dog af „visse Aarsager“ nedsattes til det halve.

Diedrich Johansen døde den 1. Januar 1732 og efterlod sig fire Døtre. Af Kirkens Stolestade-Register fremgaar det, at den ældste af dem, Dorothea Margrethe, gift med den velhavende Sønderborg Skipper Peter Sørensen Lehn*), fik overladt et Stolestade af sine Søstre: Mette Hedvig, gift med Købmand Nicolai Hansen Juhl i København,

*) Peter Sørensen Lehns Sønnedatter Marie Dorothea var først gift med Arveforpagter Boy Boysen paa Majbølgaard, anden Gang med Hans Jørgen Hammer, Lærer og fungerende Degn i Ulkebøl. Hans Jørgen Hammer og Marie Dorothea hører til H. P. Hansens Oldeforældre.

Anna Auguste, gift med Provst Vilhelm Frederik Bondorff i Jetsmark, og Anna Elisabeth, gift med Faderens Eftermand i Embedet, *Elias Hein*. Denne, der ogsaa kaldes Elias Hansen, var vistnok Søn af Bykok Hans Martin Heyn (død 1733). Elias Hein begravedes den 4. Februar 1750 „mit einer Opferleiche“, som det hedder i Kirkebogen, og betegnes da som Postmester. I et Brev fra 1770 oplyses det, at han mod en aarlig Rekognition af 6 Rigsdaler til den kongelige Generalpostkasse havde faaet Privilegium som gaaende Postbud at bringe Beboernes Breve til Flensborg og hente de der indløbne Postsager. Hvert Brev kostede en Skilling lybsk, og for Ombæringen i Byen betaltes en halv Skilling, altsaa samme Godtgørelse som i 1694.

Efter Elias Heins Død fik Sønderborg et saakaldt Bipostkontor, og Byens første Postmester, *Christian Lassen Dreyer*, Søn af Forpagter Chr. Lassen Dreyer og Cathrine Kirketerp i Jylland, fik sin Bestalling den 2. Marts 1750. Da Raadmand Nicolai Fr. Friccus døde 1760, søgte Dreyer Stillingen sammen med Toldkontrollør Peter Ohlsen Helgerud. Magistraten mente, at sidstnævnte for ofte var ude paa Als i Embeds Medfør, og Dreyer fik derfor Bestallingen som Raadmand under 22. December 1760. 1769 fik Dreyer Paalæg om at oprette en ny Postforbindelse mellem Nørborg og Sønderborg, og i denne Anledning maatte Klejnsmed Christian Bendixen og Rebslager Mathias Weyergang, der begge havde Næringsbrev som Vognmand, stille Sikkerhed for ham. I denne Forbindelse kan det nævnes, at Hertugen af Augustenborg ogsaa havde et Postbud i sin Tjeneste. Som den første kendes den senere Gæstgiver *Johan (Hans) Christensen Spang*, der som „højfyrstelig augustenborgsk Post“ i 1720 og 1721 købte to Stolestader i Sønderborg Kirke af Borger og privilegeret Bogbinder Samuel Stender. — Raadmand Chr. L. Dreyer, der den 1. Juni 1772 blev optaget i Sønderborg Skyttelav med Rang som Premierløjtnant, nævnes to Gange i Byens Bøderegistre. Da hans første Hustru Cathrine Lassen døde den 10. September 1754, lod han Kisten beklæde med Boj og forsyne med en Plade, og Raadet lod forespørge, om han skulde idømmes en Bøde. Efter Registret fra 1767-68 maatte han betale 6 Mark, fordi han havde udskældt Dragon König og givet ham en Lusing. — 1770 klagede Borgmester og Raad over Postmester Chr. Dreyer, fordi han havde sat Portoen for et Brev op til to Skilling. I Januar 1773 blev han suspenderet fra Embedet og fik sin Afsked den 18. November samme Aar. Hvervet som Raadmand beholdt han dog til sin Død 1779. Aaret efter døde hans Enke i yderste Fattigdom, efterladende flere uforsørgede Børn.

Chr. Lassen Dreyers Eftermand som kongelig Postmester blev *An-*

ton Sutor fra Christian Albrechtskog, der allerede den 23. November 1767 havde faaet Bestalling som kørende Postmester i Sønderborg. For at bøde lidt paa Indtægterne fik han Tilladelse til at drive en Vinhandel og til at udskænke Vin med Fritagelse for Næringssskat. 1768 købte Sutor et Hus i Perlegade af Købmand (senere By-Vejermester) Frederik Nicolai Mohr. Huset ejedes senere af den kendte Købmand og danske Patriot Johan Martin Reimuth og solgtes 1867 til Købmand Peter Nielsen (Nieth) den yngre. Sutor afgik ved Døden den 7. Maj 1791, kun 55 Aar gammel, men Enken *Marie Dorothea*, en Datter af Muremester Peter Bohlsmann, beholdt Embedet som Postmester i Sønderborg til sin Død den 13. Juni 1815. Hun fulgtes af Svigersønnen *Johan Jacob Wernich*, en Provstesøn fra Pencun ved Stettin, der under Napoleonskrigene var Kaptajn i Hertuginde Livjægerkorps. Han sad for Styret i Sønderborg Postkontor til sin Død den 9. Marts 1826 og var tillige Lotterikollektor. Som Eftermand fik han Sønnen, Premierløjtnant *Christoph Anton Sutor Wernich*, der efter Ansøgning tog sin Afsked fra Tjenesten den 25. Juni 1855. Han afløstes samme Aar af Kammerjunker, Premierløjtnant *Carl Christian Conrad v. Banner*, der 1864 blev fordrevet af Tyskerne.

I Marie Dorothea Sutors Tid (1801) indførtes nye Posttakster. Et saakaldt enkelt Brev, der kunde bestaa af et kvart, halvt eller helt Ark, kostede to Skilling på en Vejlængde indtil ni Mil. For hver følgende ni Mil steg Afgiften med en Skilling, og Portoen var saaledes 7 Skilling fra 45 til 54 Mil, men det samme var Tilfældet fra 54 til 63 Mil, da Taksten ved denne Grænse havde den første Nedsættelse. I Fortegnelsen fra samme Tid over Byer i Hertugdømmet Slesvig, til hvilke der dengang befordredes Breve for Postpenge, der tilflød Generalpostkassen, nævnes foruden Sønderborg og Nørborg følgende: Kristiansfelt, Haderslev, Aabenraa, Flensborg, Slesvig, Egernførde, Rensborg, Tønning, Frederikstad, Husum, Bredsted og Tønder. Af sides liggende Byer som Højer, Løgumkloster, Garding, Kappel, Arnæs og Lyksborg har saaledes i Tiden omkring 1800 ikke haft fast Forbindelse med Postruterne, men har maattet klare sig med saakaldte Ekstraposter, som var oprettet af private Vognmænd.

I Tiden efter 1830 fandtes der i Sønderborg ved Siden af Postmesteren en Postholder ved Navn *Niels Christensen*, der i dette Hverv fulgtes af Sønnen *Hans Niels Ulrich Christensen*. En anden Søn, *Christian Christensen*, var ved Faderens Død 1871 Postagent i Tandslæt. Da Sønderborg Kirkebog før 1864 ikke nævner særlige Postbude, har Ombæringen i Byen, ligesom i Flensborg, sikkert været overladt til tilfældige Personer, Kvinder og Børn. Om nogen Forbindelse med

Landsognene, endsige Ombæring af Breve og Aviser, var der ikke Tale. Samuel Petersen Schmidt fra Ulkebøl Sten der 1850 og 1851 var Seminarist i Skaarup, har paa sine Breve under Forældrenes Adresse skrevet: „Aflægges hos Købmand A. Behn i Sønderborg“, og Moderen nævner i et af sine Breve, at de holdt „Ugebladet“, som ligeledes matte hentes i Købstaden. Ogsaa hos den før nævnte Købmand Reimuth (en Præstesøn fra Egen) og hos Gæstgiver Johan Peter Johansen (fra Ulkebøl Sogn) lod Folk fra Als deres Breve indlægge, og det kunde i hine Tider godt tage flere Uger, inden et Brev fra Sønderborg naaede ud til en Modtager i Als Sønderherred, især hvis der undervejs var flere og ikke lige sikre Mellemlid.

Kilder: Postsager fra Sønderborg 1675-1869, Kommissionen af 1698 vedrørende Sønderborg By, Kirkebøger fra Sønderborg og Ulkebøl, Sønderborg Bys Bødeliter i Samlingerne paa Sønderborg Slot, Acta C III 1, Nr. 9, Side 18, Acta C III 1, Nr. 7, Side 102, samme Kilde Side 146. Skyld- og Pantebogen for Sønderborg Købstad, Sønderborg Kirkes Stolestaderegister, »Die Heimat«, Bind VII, Side 207, Bind XX, Side 90, Meddelelser fra Mette Marie Maibøll, f. Bruun (1820-1904). Sønderborg Skyttelavs Protokol i Samlingerne paa Sønderborg Slot.

Lidt Smedehistorie fra Mintebjerg

AF CHR. MAIBØLL

Da Herregaarden Majbølgaard oprettedes af Hertug Hans Christian af Sønderborg i Aaret 1640, nedlagdes tre Bøndergaarde i Mintebjerg og to Gaarde i Majbøl, mens fire Kaad i Nærheden af Majgaard flyttedes til Lysabild Sogn og fik deres Plads paa Kobbertoft. Den ene af Gaardene i Majbøl, en Junkergaard ved Navn Majgaard, der laa i Sydvesthjørnet af Melchersens Kobbøl, ejedes ligesom en af Gaardene i Mintebjerg af Melcher (Melchior) Sørensen, Stamfaderen til Slægten Melchertsen. I Tiden efter 1800 boede Jørgen Rasmussen fra Lebøl i det Kaad, der var oprettet paa Husstedet til sidstnævnte Gaard, og Smeden i Mintebjerg havde sin Ejendom lige nord for ham, ogsaa paa en af de nedlagte Gaardes Hussted. Dette ses af den Kendsgerning, at Smeden i Mintebjerg, Hans Hansen (1870), og Ejeren af Jørgen Rasmussens Kaad baade i 1736 og senere havde deres Stolestader i Hørup Kirke blandt Bønderne i Mintebjerg.

Den første Ejer af det nye Smedested i Mintebjerg var vel nok den Jørgen Smed, der døde 1701 i en Alder af 88 Aar, begravet 3. Advent. Hans Hustru Maren Smeds var afgaaet ved Døden 1690. Trinitatis

Søndag 1692 begravedes igen en Jørgen Smed af Mintebjerg, 42 Aar gammel, efterl. Enke og en lille Søn Christen, der døde samme Aar som Faderen. Nogle Uger før, 11. p. Trin., blev Enken Ingeborg Smedkone viet til Christen Michelsen Smed fra Rinkenæs. I Christen Schmidts Tid har Majbølgaards daværende Forpagter, Raadmand og Købmand Barthold Jessen i Sønderborg, givet Oplysninger om samtlige Kaad i Lenet. Om Christen Schmidt hedder det, at han havde en Tønde Bygland, og hans aarlige Afgifter var 4 Rigsdaler 24 Skilling, deraf 2 Rigsdaler Tjenestepenge. I sit Ægteskab med Ingeborg havde Christen Smed kun en Søn, der døde i Barndommen. Kirkebogen tier saa om ham til 1720, da Sognepræsten, Johannes Krag den yngre, noterer, at Sille, Jørgens Kocks Datter fra Mintebjerg, havde udlagt Christen Schmidt som Fader til hendes Datter Kirsten. I Henhold til en kongelig Befaling, der i Aaret 1580 var udgaaet til alle Landets Præster om at lyse Band over enhver, der levede i ulovlig Forbindelse, sad de efter Daaben 1. p. Trin. hver for sig aabenbar Skrifte i Hørup Kirke. Alligevel fremturede Christen Smed og Sille Jørgensdatter i deres forargelige Levned, og efter Sønnes Christens Daab Oculi 1723 sad de til større Skam aabenbar Skrifte sammen 2. p. Trin. og maatte derefter rømme Sognet i Henhold til Tingsdom. Christin Michels fra Rinkenæs, Christen Smeds Moder, der havde nydt Aftægt hos Sønnes, døde Aaret efter.

Smedestedet i Mintebjerg var i Mellemtiden blevet overtaget af Christian Jepsen fra Bevtoft, som var gift med Dorothea, en Datter af Kaadner Jacob Christensen Møller ved Mintebjerg. Efter en Fortegnelse fra 1734 raadede Christian Jepsen over 3 Tønder Land, paa hvilke han holdt 2 Køer og 2 Faar. Sønnes, Jørgen Christiansen kom ulykkeligt af Dage, idet han paa Hjemvejen fra Selvejrbonde Nis Christensen Kocks Bryllup i Hørup faldt i en lille flad Mose i Nærheden af Peter Melchiorsens Hus ved Majbølgaards Kobbelled og druknede, begr. 59 Aar gammel den 7. December 1781. Smedien var bortforpagtet i nogle Aar, men ved Udskiftningen 1786 stod Sønnes Christian Jørgensen (Schmidt) for Styret; han fik af de 12 Mintebjerg Bønder 2 Tønder Land i Fredemarken og havde endvidere som fyrstelig Kaadner 1 Tønde 3 Skæpper Land foruden Husstedet. Paa Majbølgaard skulde han arbejde seks Dage i Høsten og til Arveforpagteren svare 4 Rdl. 30 Skilling.

Den 2. November 1798 klagede Tolvmændene fra Hørup Sogn til Hertugen af Augustenborg over, at flere Beboere i Sognet, deriblandt Smedene, Kromand Frederik Petersen i Bromølle, Skovfoged Peter Nielsen i Majled og Jørgen Sørensen paa Aghøj, nægtede at gøre

Haandtjeneste til Kirken. Der henvises til, at de fem Smede var Kaadnere og maatte dele Ret og Pligt med de andre Kaadnere. Enhver By kunde ikke fritage sin Smed, da der kun fandtes en privat Kontrakt mellem Bønderne og Smeden. Nogle Steder var Smedene fri, men leverede til Gengæld et bestemt Antal Jernsøm til deres Kirke, men ved Fritagelse for Haandtjeneste fik de øvrige Kaadnere og Inderster en større Byrde. I sit Svar af 11. November samme Aar henviste Hertugen til, at Afgørelsen burde træffes af Tingretten. Den 7. Marts 1804 indsendte Smedene i Hørup Sogn, deriblandt Christian Jørgensen i Mintebjerg, en Klage til Hofraad og Herredsfoged Matthiesen paa Augustenborg over Præsten i Hørup, fordi han krævede en Dags Arbejde i Høsten af dem ligesom af de andre Kaadnere og Inderster. Christian Jørgensen og hans Kolleger gjorde opmærksom paa, at de aldrig havde ydet Præsten denne Dag. Pastor Christian Schwensen kunde støtte sig til en Oplysning fra Nabopræsten, Pastor Clausen i Tandslet, der meddelte, at Smeden i Kirkebyen altid gjorde en Dags Arbejde i Høsten, mens Smeden i Ertebjerg fra 1785 til 1804 aarlig havde betalt 6 Skilling lybsk for sin Høstdag. Da Herredsfoged Matthiesen allerede den 5. Oktober 1802 havde udstedt en streng Befaling til Smedene i Hørup Sogn om at yde Præsten den aarlige Høstdag, da der ellers vilde blive brugt Tvangsmidler mod dem, har Christian Jørgensen og hans Fæller næppe haft Held med deres Klage.

Efter Christian Jørgensens Død den 22. Juli 1822 gik Smedestedet i Mintebjerg i Arv til den ældste Søn Jørgen Christiansen Smed, og omkring 1870 nævnes en Hans Hansen som hans Eftermand.

Haslev Gymnasium

Kostskole for Drengene

Eksamensret til Mølleakole-, Real- og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Henvendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

Frøcontoret

(for undersøgt Markfrø)
(Grundlagt 1887)
KOLDING

Leveringer under Statsfrøkontrollens selvvirkende Kontrol

Antager Frøavlere

Sønderjyds Tæppefabrik

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

Annonceekspedition:

JERNBANEGADE 8 . TØNDER . TELEFON 2550

Graasten Andelsslagteri

A-S FAXE KALKBRUD
Frederiksholmens Kanal 16 Telefon Central 9123
JORDBRUGSKALK
97 pCt. kulsur Kalk i Varen, som den leveres
ca. 100 pCt. passerer 1 mm Sigte

HANS KNUDSEN

Jern- &
Staalforretning A/S
Telefon 3040 (5 Lin.)
Sønderborg

HORSENS HAVN

- ◆ Mange moderne Stykgodskraner.
- ◆ 7,00 m Vanddybde.
- ◆ Havnen kan besejles Dag og Nat.
- ◆ Store Arealer ved Kaj og Jernbanespor ledige til Udleje.

undertøj for alle årstider
A/S Jacob Jensen & Co.
Trikotagefabr. Hammerum grundl. 1893

Østvendssyl Andelssvineslagteri

Sæby

Telefon 80 (3 Linier)

A/s Chr. H. Nielsen jun., Hjørring

— Forretningen grundlagt 1874 —

Korn - Foderstoffer - Kunstgødning - Kul m. m.

Carl Tiedemann A/s

Trælast . Byggematerialer . Kul
Tønder Øst . Telefon 56 og 57

Tønder Landmandsbank A/s

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns
Bylderup Bov - Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

MORSØ STØBEGODS

AKTIESELSKABET

N. A. Christensen & Co.
Kongelig Hofleverandør
NYKØBING MORS

